

РІВНІ РОЗВИТКУ САМОКОНТРОЛЮ В ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Ю.О.Матвієнко

асистент кафедри педагогіки та психології

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

У статті розглянуто проблеми розвитку самоконтролю, як одного з важливих компонентів розвитку особистості, а також вплив рівнів розвитку самоконтролю на успішність навчальної діяльності студентів. Прагнення до саморозвитку, самореалізації є показником зрілої, високорозвиненої особи. Процес вдосконалення самого себе, реалізації своїх можливостей, творчого потенціалу передбачає розвиненість суб'єктивних властивостей, серед яких важливе місце посідає самоконтроль людини.

Ключові слова: самоконтроль, розвиток, навчальна діяльність, організаційно-педагогічні умови.

У Л.М.Толстого є вислів про те, що життя без етичного зусилля – це сон. Оскільки людина не може знаходитися тривалий час в сонному стані, то поза ним він зайнятий тим, що вдало або невдало намагається узяти під свій етичний контроль власні відчуття і мислєбажання.

Сьогодні суспільству і державі необхідна особа, що володіє індивідуальністю, незалежністю, здатна активно і самостійно управляти собою і власним розвитком, приймати відповідальні рішення в ситуації вибору. Таким чином, створення умов для розвитку студента як особи, як суб'єкта життєдіяльності стає пріоритетним напрямом в сучасній освіті. Реалізація даного завдання можлива лише в тому випадку, якщо студент займає активну позицію, є суб'єктом педагогічного процесу.

Прагнення до саморозвитку, самореалізації є показником зрілої, високорозвиненої особи. Процес вдосконалення самого себе, реалізації своїх можливостей, творчого потенціалу передбачає розвиненість суб'єктивних властивостей, серед яких важливе місце посідає самоконтроль людини.

Самоконтроль, в свою чергу – це свідомо регуляція людиною власних станів, спонук і дій на основі зіставлення їх з деякими суб'єктивними нормами і уявленнями. Становлення самоконтролю – один із центральних механізмів соціалізації; пов'язаний із засвоєнням і прийняттям людиною вироблених суспільством норм поведінки, перетворенням цих норм у внутрішні механізми саморегуляції.

В результаті самоконтролю здійснюється усвідомлений вибір допустимих і найбільш прийнятних форм реагування на обставини навколишньої дійсності. Важливим моментом самоконтролю виступає самообмеження, здатність відмовитися від непродуктивних і несхвалюваних суспільством реакцій. Ця

здатність не властива людині спочатку, а формується поступово у міру розвитку особи.

Оптимальна педагогічна стратегія у формуванні самоконтролю полягає в поетапному розмежуванні контролюючих і оцінюючих функцій дорослої людини. На кожному віковому етапі співвідношення зовнішньої і внутрішньої регуляції змінюється, поки людина не досягає здатності повністю самостійно оцінювати і направляти свою поведінку.

Мета статті – проаналізувати та перевірити існуючі підходи щодо рівнів розвитку самоконтролю в навчальній діяльності студентів.

Проблема контролю знань була і є предметом багатьох досліджень, зокрема у вищій школі – С.І.Архангельський, Ю.К.Бабанський, В.П.Беспалько, Т.Ф.Тализіна.

Контроль допомагає тим, хто вчиться критично оцінити свої успіхи і промахи у вивченні навчального матеріалу, в правильній організації своєї подальшої роботи, забезпечуючи її систематичність і системність, і при цьому контроль у формі самоконтролю сприяє формуванню таких якостей особи, які дозволяють досягти відповідальності, дисциплінованості, свідомості, ініціативності і результативності в пізнавальній діяльності.

На існування взаємозв'язку між якістю засвоєння знань і сформованістю навичок самоконтролю ще в двадцятих роках минулого століття вказував відомий педагог і психолог П.П.Блонський [2]. Наші сучасники: С.І.Архангельський, Ю.К.Бабанський, М.А.Данілов, М.І.Махмутов та інші розвернули дане положення і довели, що розвинений самоконтроль не лише покращує результати пізнавальної діяльності, але і сприяє підвищенню її активності. Учені А.С.Линда, Г.П.Кукла та інші обґрунтували методологічні підходи до фор-

мування умінь самоконтролю тих, хто навчається.

Для формування самоконтролю, як стверджує А.С.Линда, велике значення мають знання тими, хто навчається вимог, що висуюються викладачем [4]. В цьому випадку при вивченні навчального матеріалу у того, хто навчається, зростають знання по самоконтролю, а в ході виконання практичних завдань формуються уміння і навички щодо його регулярного здійснення. Здійснення самоконтролю пов'язане, в більшості випадків, з необхідністю виконання додаткових обсягів робіт, витрат часу. Особа, усвідомлюючи важливість даної роботи, для здобуття високих результатів засвоєння навчального матеріалу зобов'язана мобілізуватися. Самоконтроль є одним з найважливіших умов усвідомленої діяльності, а в процесі навчання – це цілеспрямована самоперевірка ходу і результатів власної діяльності студентів, яка сприяє виправленню і запобіганню помилок.

Для глибшого розуміння суті самоконтролю ми розглянемо його структуру. А.С.Линда виділяє наступні структурні компоненти самоконтролю [4]:

- 1) з'ясування мети діяльності, ознайомлення з кінцевим результатом і способами його здобуття, з яким порівнюватимуть вживані прийоми і кінцевий результат;
- 2) звірення ходу роботи і отриманого результату із зразками;
- 3) оцінка виконаної роботи і аналіз допущених помилок і їх причин;
- 4) корегування роботи на основі даних самооцінки і аналізу (виправлення припущених помилок, внесення удосконалень).

С.І.Архангельський, Ю.К.Бабанський та інші відзначили, що самоконтроль є головною ланкою навчального процесу, яка сприяє підвищенню активності тих, хто навчається.

Ю.К.Бабанський визначив методи самоконтролю, до яких відносяться [1]: усний самоконтроль; письмовий самоконтроль; лабораторно-практичний самоконтроль; самоконтроль за допомогою програмованих посібників.

Він також виділив і рівні для оцінки міри розвиненості самоконтролю тих, хто навчається (високий, середній і низький) [1].

Високий рівень розвитку самоконтролю студентів в навчальній діяльності, сфері самопізнання та особистісній сфері відрізняється активністю та самостійністю контролювання особистих дій, здібностей, вчинків у будь-яких ситуаціях. Для даного рівня розвитку самоконтролю студентів характерно: самостійне визначення мети навчальної діяльності та способів їх досягнення, усвідомлення мети досягнення бажаних (та належних)

здібностей, якостей, розуміння мети своєї бажаної (та належної) поведінки та вчинків у суспільстві; активне та самостійне співставлення мети та отриманого результату власної діяльності, порівняння реальних здібностей, якостей з ідеальними, а також вчинків та дій, які були вже здійснені з бажаними (та належними), самостійне оцінювання виконаної роботи, дійсного стану "Я", власної поведінки та вчинків, виявлення помилок, які були припущені та їх причин; самостійне корегування своєї навчальної діяльності, реального стану "Я", власної поведінки та вчинків.

Середній рівень розвитку самоконтролю в навчальній діяльності, сфері самосвідомості і особистісній сфері відрізняється тим, що активність і самостійність контролю власних дій, здібностей, якостей, поведінки виявляється студентами не в усіх ситуаціях. Студенти молодших курсів, що володіють середнім рівнем розвитку самоконтролю в деяких ситуаціях зазнають труднощі при визначенні мети навчальної діяльності; не завжди розуміють цілі досягнення бажаних (і належних) здібностей, якостей, а також мету власної поведінки, не завжди можуть активно і самостійно зіставити мету і отриманий результат діяльності, реальні здібності, якості, вчинки та інше з ідеальними, оцінити виконану роботу, реальний стан "Я", власні вчинки і дії, а також виправити припущені помилки в своїй навчальній діяльності; уточнити уявлення про свою ідеальну, бажану поведінку в суспільстві і способах їх реалізації.

Низький рівень розвитку самоконтролю студентів в навчальній діяльності, сфері самосвідомості і особистісній сфері характеризується рідким проявом активності і самостійності при контролі власних дій, здібностей, поведінки та ін. В більшості випадків студенти, що мають низький рівень розвитку самоконтролю, не здатні самостійно визначити мету своєї навчальної діяльності, усвідомити цілі досягнення бажаних (і належних) здібностей, якостей, вчинків, зіставити отримані результати, реальний стан "Я" і досконалі вчинки із зразками, ідеалами, оцінити їх і внести необхідні корективи до навчальної діяльності, власних уявлень про себе і свою поведінку.

Під розвитком самоконтролю студентів ми розуміємо зміну, в результаті якої самоконтроль студентів стає властивістю суб'єкта.

На першому етапі дослідження студентам було запропоновано пройти тест на визначення здатності до самоконтролю в їхньому буденному житті [5]. Із загальної кількості опитаних, яка складала 65 студентів, 41,5% – юнаки; 58,5% – дівчата. Отримані результати свідчать про те, що 28,5% осіб чоловічої статі та 17,9% осіб жіночої статі свій вільний час

проводять дуже одноманітно. Все ж час від часу їм необхідно проявляти волю і бажання. 40,7% чоловіків і 44,7% жінок – надають перевагу пасивному відпочинку: полюбляють просто сидіти в кріслі або безперервно читати, аніж зайнятися якимись справами. Також 20,7% юнаків і 27,7% дівчат вміють користуватися кожною хвилиною, у них багато справ, слово «нудьга» їм невідоме.

Узагальнюючи отримані результати даного тестування, можемо зробити висновок про те, що значна кількість студентів (62,3%) не вміють здійснювати самоконтроль, або взагалі не вдаються до самоконтролю в повсякденному житті, що є запорукою невміння проводити самоконтроль і в навчальній діяльності.

Під вміннями самоконтролю навчальної діяльності ми розуміємо здатність суб'єкта навчання раціонально організувати і поетапно здійснювати свою навчальну діяльність, здійснювати контроль і корекцію її процесу і результатів на всіх етапах здійснення в різних умовах з метою підвищення ефективності свого навчання і удосконалення процесу її організації на основі свідомого застосування накопичених знань, навичок, досвіду.

Уміле використання самоконтролю в навчальній діяльності передбачає перш за все дотримання основних дидактичних вимог до їх організації:

- систематичність використання;
- поступовість ускладнення прийомів самоконтролю;
- різноманітність прийомів самоконтролю.

Діагностика організаційно-педагогічних умов розвитку самоконтролю студентів, що створюються педагогом в процесі навчання і взаємодії рефлексії, як механізму розвитку самоконтролю студентів, здійснювалася за допомогою всіляких методів і методик.

Для представлення діагностичних даних у загальному вигляді були виділені три рівні розвитку самоконтролю в навчальній діяльності, сфері самопізнання та особистісній сфері – високий, середній та низький.

Висока міра реалізації організаційно-педагогічних умов розвитку самоконтролю студентів в процесі навчання і взаємодії рефлексії як механізму розвитку самоконтролю студентів, характеризується тим, що викладачем регулярно створюються всі умови, необхідні для розвитку самоконтролю студентів, і систематично здійснюється взаємодія рефлексії зі студентами.

Середня міра реалізації організаційно-педагогічних умов розвитку самоконтролю

студентів і взаємодії рефлексії як механізму розвитку самоконтролю студентів відрізняється тим, що деякі умови застосовуються педагогом в процесі навчання нерегулярно і не повною мірою, а взаємодія рефлексії здійснюється ситуативно.

Для низької міри реалізації викладачем організаційно-педагогічних умов розвитку самоконтролю студентів в процесі навчання і взаємодії рефлексії як механізму розвитку самоконтролю студентів характерно несистематичне і не в повному обсязі використання даних умов, а також вкрай рідке стимулювання студентів до активності і самостійності при взаємодії.

Результати анкетування свідчать про те, що компоненти самоконтролю студентів в навчальній діяльності, сфері самопізнання та особистісній сфері розвинені дуже слабо.

Для визначення причин результатів були проведені бесіди зі студентами, а також спостереження за їх діями в ході навчальних занять. На підставі даних опитування і спостережень, низькі показники рівня розвитку самоконтролю і його компонентів у студентів, можна пояснити тим, що найчастіше саме викладачі застосовують методи контролю за діяльністю і поведінкою студентів. Ситуації ж, стимулюючі студентів до самоконтролю, створюються ними набагато рідше. Іншими словами, в процесі навчання самоконтроль студентів замінюється зовнішнім контролем з боку викладача.

Таким чином, результати свідчать про досить низький рівень розвитку самоконтролю студентів в навчальній діяльності, яке пояснюється досить низькою мірою реалізації організаційно-педагогічних умов розвитку самоконтролю студентів, що створюються педагогами в процесі навчання.

Процес формування умінь самоконтролю у студентів вузів протікає успішніше в рамках спеціально розробленої системи самоконтролю. Умовами, що забезпечують ефективність функціонування і розвитку даної системи являються:

- 1) формування і розвиток у студентів позиції рефлексії;
- 2) використання в навчанні спеціальних завдань і завдань, націлених на формування у студентів умінь самоконтролю;
- 3) включення студентів у спільну діяльність по організації і контролю своєї навчальної праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бабанський Ю.К.* Педагогіка. – М.: Просвещение, 1988. – 479 с.
2. *Блонский П.П.* Избранные педагогические и психологические сочинения: В 2-х т. – Т.2 / Под ред. А.В.Петровского. – М.: Педагогіка, 1979. – 400 с.
3. *Вітвицька С.С.* Основи педагогіки вищої школи: Метод. посіб. для студ. магістратури. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
4. *Лында А.С.* Методика формирования самоконтроля у учащихся в процессе учебных занятий. – М.: Знание, 1973. – 138 с.
5. *Психологические тесты – 1.* – М.: СВЕТОТОН, 1996. – 336 с.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2009 р.

